

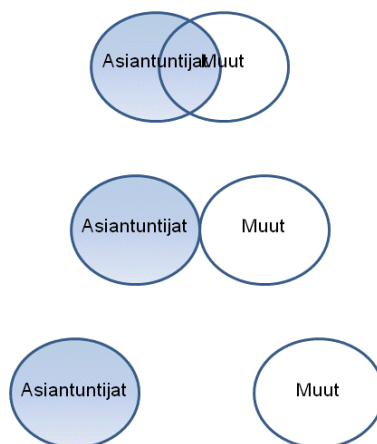
Arkeologia ja arkeologit kulttuuriperintöä kasvattelu- massa

Päivi Maaranen

Kulttuuriperintökasvatus ja kulttuuriperinnön tulkitseminen sekä selittäminen asiantuntijayhteisöjen ulkopuolisille toimijoille nähdään nykyään merkitykselliseksi ja tärkeäksi. Kulttuuriperintöä ei enää vain ”suojella”, ”hoidea” ja ”tutkita” vaan sitä myös ”välitetään” (vrt. Knuutila 2008, 12–14). Kulttuuriperinnön säilyttämiseen tähtävien eri toimintojen hallinnollistuminen ja viranomaistuminen johtaa tietynlaiseen asiantuntijayhteisön etuoikeuteen kulttuuriperintöön. Asiantuntijayhteisö on se toimija, joka määrittelee säilyttämisen kriteerit, kulttuuriperinnön asiasisällön ja sen, miten tieto on saatavissa (esim. Skeates 2000: 10). Eri yhteisöjen näkemykset voivat kuitenkin poiketa toisistaan, mikä vaikuttaa laajemmin kulttuuriperinnön säilymiseen yhteiskunnallisesta näkökulmasta (vrt. Hartfield 2001; Open University 2009). (Kuva 1.)

Säilyttämisen ja tiedon välittämisen haasteista sopii esimerkiksi kertomus 2010-luvulta, missä kansalainen hankkii itselleen kiinteistön. Hän hakee ja saa kunnalta luvan suunniteltuihin muutostöihin. Kansalaisen tavoitteena on unelmien kesäpaikka. Viranomaisyhteisön edustaja sattuu ajamaan ohi tiettyjen töiden valmistuttua ja antaa palautetta: ”Säilytettävä hieno maisemakokonaisuus on pilattu”. Toinen viranomaisyhteisön edustaja joutuu miettimään, onko paikalla mahdollisesti muinaisjäännöskin ja mitenhän sen on käynyt. Kansalainen on hämmennyksissään ja kokee palautteen hyökkävänä. Hänhän on vain siistinyt kauhean ja ruman ryteikön. Tuloksesta on tullut kovasti kiitos-

ta ympäristön asukkailta, ja työkin on tehty vielä aivan lupien mukaan. Kunta saa myös viranomaisyhteisöltä ojennuksen ja pyytää kansalaisen jatkosuunnitelmista lausuntoa. Lausunnossa viranomaisyhteisö toteaa monet kansalaiselle tärkeät asiat sopimattomiksi. Lisäksi lausunnossa viitataan suojelun perustelussa asiakirjaan, jonka olemassaolosta kansalainen ei ole tiennyt. Kyseessä on selvitys, joka on laadittu toisen viranomaisyhteisön työnä viranomaiskäyttöön. Nyt kansalainen on jo kiukuissaan ja niin taitaa olla kulttuuriperintöviranomainenkin...

Kuva 1. Kaavamainen hahmotelma asiantuntijayhteisön ja muiden yhteisöjen välisestä suhteesta. Jos yhteisöt ovat toisistaan erossa (alin ympyrästä), yhteinen ymmärrys asiaa koskien syntyy erittäin hitaasti tai sitä ei kehity lainkaan. Jos yhteisöt ovat edes jonkin verran kosketuksissa toisiinsa, yhteisen ymmärryksen kehittymiseen on mahdollisuus. Yhteisöjen ollessa sopivasti toisiinsa lomittuneita (ylin ympyrästä) yhteisen ymmärryksen syntyminen on turvattu ja voi tapahtua nopeastikin.

Miksi kulttuuriperintöä kasvatetaan?

Kulttuuriperintökasvatus on sanana kiinnostava ja hieman väännettävissä, vaikka sanojen vääntely ei aina olekaan aivan turvallista. Kulttuuriperintöä kasvatetaan, kun säilytettävien kohteiden määrä ja tieto niistä kasvaa, mutta kulttuuriperintökasvatuksen avulla tietoa kulttuuriperinnöstä ja sitä koskevista asioista välitetään eri toimijoille. Kulttuuriperintökasvatus mielletään helposti yksisuuntaisena kuten kasvatus ja opetus yleensä – joku siis kasvattaa jotakin toista ”oikeaanlaiseen” ymmärtämiseen sekä toimintaan. Usein tämä kasvattaja on toimija, jonka tehtävänä on toimia kasvatettavaa ohjaten.

Kulttuuriperintökasvatus-sanalle annetut määritelmät antavat käsityksen siitä, miten sen sisältö ja rooli yleisesti mielletään tällä hetkellä. Käsitteiden määrittelylle on todettu olevan yleisemminkin tarvetta; esimerkiksi Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry. on aloittanut hankkeen kulttuuriperintökasvatukseen liittyvien käsitteiden jäsentämiseksi (Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry. 2011a). Hanke on vasta käynnistynyt, joten seuraavassa käsitellään vapaan nettihaun poimintana muutamia määritelmiä ja pohdiskellaan niitä lyhyesti.

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry -sivuilla kehkeytyy kulttuuriperintökasvatuksen määritelmäksi ”kulttuuriperinnön opetusta kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti”. Lisäksi seura määrittelee tehtäväkseen sen, että seura ”tukee ja kehittää kulttuuriperinnön opettamista ja vaalimista”. (Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry. 2011b.) Käsitteen pohdinnan näkökulmasta kiinnostavaa on ajatus kestävän kehityksen periaatteista. Se johtaa väistämättä miettimään sitä, mitä on opetus kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti laajemminkin ja avautuuko käsite lainkaan kasvattajien kohderyhmälle, itse kulttuuriperintökasvatettaville? Käsite keskittyy pääasiassa kulttuuri-

perintökasvatuksen menettelytavan ”opetus” ja sen periaatteen avaamiseen.

Museovirasto määrittelee kulttuuriperintökasvatuksen olevan ”kulttuuriperintöä koskevien tietojen ja taitojen välittämistä niin, että oppijan kulttuuriperintötietoisuus vahvistuu” (Museovirasto 2011). Määritelmässä korostuu perinteisemmän opettamisen sijaan kulttuuriperinnön välittäminen yhteisöiltä ja toimijoilta toisille. Osaamisen sijaan painottuu tietoisuus, jonka voi käsittää ymmärryksen kehittymisenä ja siten myös toimintatapojen muutosten mahdollisuutena. Käsite poikkeaa Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran yhteydessä käsitellyistä ilmaisuista siinä, että menettelytavan ”välittäminen” lisäksi käsitteessä kerrotaan myös toiminnan kohde eli ”oppija” ja kasvatuksen vaikutus eli ”tietoisuuden vahvistuminen”.

Keski-Suomen museon määritelmän (2011) mukaan kulttuuriperintökasvatus on ”museopedagogiikan osa, missä tärkeää ihmisen elämään ja elinympäristöön liittyvät tyypilliset, harvinaiset ja katoavat ilmiöt”. Käsite määritellään toisen käsitteen eli museopedagogiikan kautta. Museopedagogiikka avataan puolestaan sisällöltään kulttuuriperintökasvatukseksi, mikä pitää sisällään henkisen ja aineellisen kulttuuriperinnön sekä kulttuuriympäristökasvatuksen. Tässä yhteydessä olisi luonteva jatkaa pohdintaa myös kulttuuriympäristökasvatus-termin osalta, mutta jääköön se tällä kertaa ruotimatta. Keski-Suomen museon käsitteen määritelmässä kiinnostavinta on kulttuuriperintökasvatuksen sisällön avautuminen. Sisällölliseksi ulottuvuudeksi kerrotaan ihmisen elämä ja elinympäristö ilmiöineen.

Jos kaksi ensimmäistä pohdiskeltua käsitteihahmotelmaa ilmaisevat sisällöissään miten ja kenelle, niin viimeinen nostaa esiin mitä. Kulttuuriperintökasvatuksen näkökulmasta onkin kiinnostavaa, millainen termin selitys palvelee sekä kasvattajia että kasvatettavaa. Kasvattajan näkökulmasta käsitesisällössä

painottuu luontevasti se, miten ja ketä kasvatetaan – käsitteissäkkin tuodaan jo ilmi kohde-ryhmää sekä sen tavoittamisen tapoja. Kasvatettavan näkökulmasta kiinnostuksen kohteena lienee ainakin kasvatuksen alkuvaiheessa se, mitä kasvatetaan ja miksi. Kasvatettava luonnollisesti tarvitsee perusteluja kasvatuksen kohteena olemiselle ja tiedon siitä, mitä hänelle oikein halutaan mieleen juurruttaa motivoitumistaan varten. Tuloksekkaan kasvatuksen näkökulmasta motivaatio on tärkeä asia, ehkäpä yksi tärkeimpiä. Kulttuuriperintökasvatukseen päteekin se, että tehokkain kasvatusta on vastavuoroista ja eri näkökulmia ymmärtävää. Samalla kun toiseen vaikutetaan kasvattaen, kasvattaja itse oppii kasvatettavaltaan.

Arkeologia – tulkintaa ja arvostusta

Kulttuuriperintökasvatukseen liittyy yhtenä ulottuvuutena kulttuuriperintöä itseään koskevan tiedon ja siihen liittyvien tulkintojen välittäminen. Tulkinta-sanaa käytetään paljon kulttuuriperintöyhteisissä, myös silloin kun määrätään sekä ohjataan muiden toimintaa. Vapaan nettihaun osalta kulttuuriperinnön tulkinta-ilmaisulle ei löydy selkeää termiselitystä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että ilmaisun merkityksen voisi hahmottaa käsitteenä määrittelemällä sen vaikkapa ”kulttuuriperinnön ymmärtämiseksi asiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissaan”.

Arkeologian näkökulmasta kulttuuriperinnön tulkinta on haasteellista sekä menneisyydessä että nykyisyydessä. Arkeologisten ilmiöiden tulkinta menneisyydessä on ongelmallista, koska ilmiöiden asia- ja yhteiskunnallinen konteksti eivät ole luotettavasti hahmotettavissa. Emme voi esimerkiksi pitävästi tehdä tulkintaa hautaamisen merkityksestä menneisyyden yhteisölle, koska tietomme hautaamiseen liittyvästä kokonaistoiminnasta ja yhteisön siihen liittämistä ajatuskuluista perustuu fragmentaarisen aineiston tulkinnoille. Tulkintamme siis rakentuvat tulkintojen päälle. Nykyhetkessä tehtävässä tulkinnassa vaikut-

taa puolestaan ilmiön ymmärtämiseen lisäksi voimakkaasti tulkitsijan käsitys tulkittavasta asiasta. Voimme esimerkiksi arvioida jonkin arkeologian kautta esiin tulleen ilmiön olevan menneisyyden yhteisössä merkityksellistä, vaikka oletuksemme merkityksellisyydestä perustuukin oman kulttuurikontekstimme muovaamaan mielipiteeseemme ilmiöiden merkityksellisyydestä.

Epävarmuuksista huolimatta tulkintamisesta ei pääse eroon, sillä tulkintaa ilmiöistä menneisyydessä ja nykyisyydessä tehdään koko ajan. Sen vuoksi kiinnostavammasi nouseekin se, kuka tulkitsee, millaisia tulkintoja esitetään ja millaiset tulkinnat nostetaan esiin. Tulkintaoikeus ei ole rajattua, joten tulkintoja voivat esittää erilaiset toimijat ja yhteisöt. Tulkintatavat ovat erilaisia ja niihin kohdistuva kiinnostus vaihtelee, joskus syntyy jopa kilpailua tulkintojen välille. Kulttuuriperintökasvatuksen näkökulmasta monitulkintaisuus ja tulkintojen kirjo voivat olla vaikea hallittavia, mutta pedagogisesti myönteisiä asioita. Yhden tulkinnan maailman sijaan on tarjottavissa oikeaa maailmaa lähempänä olevan monien tulkintojen verkosto, missä tulkintoja on aidosti vertailtava ja keskustelutettava keskenään. Tämän keskustelun kautta vuorovai- kutteinen kasvatusta toimii tehokkaasti, on siis hallittava ja hyväksyttävä monia näkökulmia.

Monitulkintaisuuteen liittyy myös arvostamisen moninaisuus. Arvot ovat ajatuksia ja käsityksiä tavoiteltavista ja haluttavista asioista. Se, mikä on arvokasta, yritetään saada itselle tai säilyttää olemassa. Henkilökohtaiset arvot ovat yksilöllisiä, sillä arvostamme erilaisia asioita. Yhteisölliset arvot ovat yhdessä sovitumpia, sillä tietyt asiat on määritelty yhteisölle arvokkaiksi. Asioihin ja siten myös tulkintoihin asioista liittyy paljon erilaisia henkilökohtaisia ja yhteisöllisiä arvoja, jotka painottuvat eri tavoin arvioijasta riippuen. Arvot myös muuttuvat koko ajan mutta yleensä hitaasti. Parhaiten erot näkyvät ”sukupolvien välillä”. Arvoja voi ja pitää kyseenalaistaa, jotta niiden taustalla vaikuttavat arvostami-

sen prosessit avautuvat tarkasteltavaksi. Näin saadaan mietittyä, mitä ovat arvokkuuden perustelut ja miten yhteisöllisiä arvoja tulee päivittää. (Maaranen 2010.) Tämä päivittyminen voi olla myös merkittävä osa kulttuuriperintökasvatusta.

Arkeologian ja arkeologin merkityksestä

Kulttuuriperintökasvatuksen kautta välitettyjen tulkintojen pohjalta kasvatettavien muodostamalle yhteisölle alkaa muodostua käsitys paitsi kulttuuriperinnöstä itsestään, myös sen merkityksestä. Merkitykset ovat sidoksissa arvoihin ja niiden muutokseen luontevasti. Arkeologinen kulttuuriperintökin arvioidaan ja merkityksellistetään jatkuvasti uudelleen kunkin ajan yhteiskunnallisen ja kulttuuripoliittisen tilanteen mukaan (vrt. Tuovinen 2000, 33–35). Vaikuttaminen ihmisiin ja yhteiskuntaan vaikuttaa myös merkityksellistämisen mutkikkaaseen, osin tiedostettuun ja osin tiedostamattomaan prosessiin.

Arkeologian merkitys yhteiskunnallisesta näkökulmasta voidaan kiteyttää ainakin jollakin tavalla konkreettisemmaksi. Arkeologiassa ymmärretään arkeologisen kulttuuriperinnön olemassaolo ja se osoitetaan sekä tehdään näkyväksi osana muuta kulttuuriympäristöä. Arkeologian avulla tuotetaan lisäksi tietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ilmiöitä selvittämällä ja muodostetaan sitä koskevia tulkintoja ilmiöiden selittämiseksi. Arkeologian tehtävänä on myös ihmisten ja yhteiskunnan palveleminen saattamalla arkeologinen kulttuuriperintö tietoon ja vaikuttamalla merkityksellistämisen prosessiin.

Arkeologilla asiantuntijana on myös yhteiskunnallista merkitystä. Hän tuottaa konkreettista aineistoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja jalostaa sitä tiedoksi, minkä pohjalta merkityksellisyyttä voidaan luotettavasti rakentaa. Arkeologi voi osallistua itse aktiivisesti tähän merkityksellistämiseen mutta jättää sen myös muiden tehtäväksi. Merki-

tyksellistämisen ulkopuolelle jättäytyminen mahdollistaa arkeologille riippumattomuuden mutta samalla aktiivinen asioihin vaikuttamisen mahdollisuus pienenee. Merkityksellistämiseen osallistuvat toimijat nimittäin vaikuttavat siihen, millaisia merkityksiä asioille annetaan ja miten ne heijastuvat laajemmin yhteiskunnallisessa toiminnassa.

Loppumietteitä

Lopuksi on palattava vielä aivan alussa kerrottuun tarinaan. Sen kaltaiset kertomukset ovat tuttuja viranomaisyhteisöissä erilaisina variaatioina ja nytkin sen kertoi erään viranomaisyhteisön jäsen. Joutuukin väistämättä miettimään, millainen kertomus olisi kansalaisen kirjaamana? Entä kumpi kertomus olisi todempi ja oikeampi?

Joka tapauksessa opimme tarinasta muutamia asioita. Yhteisöjen välistä avoimuutta tarvitaan, sillä tiedon on oltava saatavilla, jos sen halutaan vaikuttavan tai sitä käytetään perusteluna toiminnan ohjaamiselle. Lisäksi eri toimijoiden näkemykset kulttuuriperinnöstä ja sen luonteesta ovat erilaisia, mikä vaatii ymmärtämystä ja mielipiteiden kunnioittamista molemmiin puolin. Kohteen merkittävyys rakentuu useista eri asioista, niin omassa mielessä syntyvistä kuin muualta opituista. Tarinan tapauksessa kulttuuriperintökasvatusta olisi ainakin taidettu tarvita monella taholla.

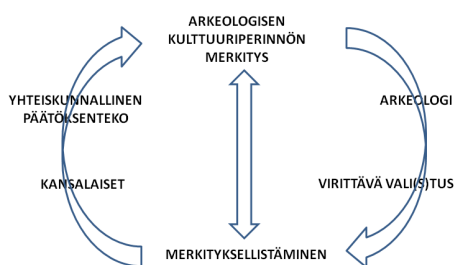
Kulttuuriperinnön käsitettä tarkasteltaessa on havaittavissa, että käsite muuntelee sisällöltään. Siihen tuntuu kuitenkin liittyvän voimakkaasti ajatus virittävästä valistamisesta (Länsimäki 2007). Virittävän valistuksen perusajatuksena on, että yksilöiden asenteet ja käyttäytyminen voivat muuttua, jos yleinen mielipideilmasto muuttuu. Tavoitteena on sen vuoksi välittää riittävästi tietoa ja herättää valistuksen kohde ajattelemaan itsenäisesti. Vaikuttaakin siltä, että tehokas kulttuuriperintökasvatus on mitä suurimmissa määrin vastavuoroista toimintaa, yhdessä oppimista

ja ymmärtämistä.

Kulttuuriperintökasvatus ja virittävä valistus avaavat kiinnostavia mahdollisuuksia myös arkeologian näkökulmasta (kuva 2). Virittävä valistus on tehokas keino vaikuttaa, jos sitä käytetään tavoitteellisesti sekä yksilön tietoisuuden lisäämiseen että yhteiskunnallisen mielipideilmaston muokkaamiseen. Onnistunut valistaminen edellyttää kuitenkin sitä, että yhteiskunnan mielipideilmasto on riittävän myönteinen ottamaan vastaan tietoa ja kannustaa riittävästi aktiivisuuteen tiedon käytössä. Tällöin päästään tilanteeseen, missä asioihin vaikutetaan ja ne myös voivat muuttua.

Haasteellisinta lienee kulttuuriperintökasvatuksen näkökulmasta merkittävyyden määrittely ja kokeminen. Alussa kerrotussa tarinassakin kokonaiskokemus merkittävyydestä vaikutti olevan täysin päinvastainen viranomaisyhteisön ja kansalaisen mielessä. Se, mikä on toiselle merkittävää, voi olla toiselle merkityksetöntä. Tähän näkemysten erilaisuuteen ja merkittävyyden kokemukseen kulttuuriperintökasvatuksella voidaan ainakin yrittää vaikuttaa.

Tiedolla ja eri toimintatavoilla voidaan siis vaikuttaa toisiin mutta vaikutus on useimmiten tiedostamatonta, yllättävää ja vasta jälkikäteen analysoitavissa. Tästä näkökulmasta oman työn – vaikkapa esimerkiksi viranomai-

Kuva 2. Virittävän valistuksen kautta arkeologi voitetaan tietoisesti vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja arkeologiaan sekä arkeologisen kulttuuriperintöön liitettäviin merkityksiin.

sen tai tutkijan työn – vaikutusten ennakointi on perusteltua, mutta omaan ennakkokuvaansa asiassa ei saa kiinnittyä liikaa. Toisen ihmisen ymmärryksen luultu hahmottaminen ja tähän hahmottamiseen liikaa uskominen voi jopa vähentää toiminnan vaikuttavuutta. Vaikuttavuuteen liittyy siten aina vuorovaikutus, jossa erilaisella tiedolla on mahdollisuus tulla esiin ja eri näkemyksiä kunnioitetaan.

Kirjallisuutta ja sähköiset lähteet

Hartfield, M. 2001: But Whose Heritage It Is Anyway? (Luettu 1.11.2011. <http://www.iacdgloba.org/files/hartfield.pdf>)

Keski-Suomen Museo 2011: Museopedagogiikka. (Luettu 1.11.2011. http://www.jyvaskyla.fi/keskisuomenmuseo/kokoelmat_ja_tutkimus/museopedagogiikka)

Knuutila, S. 2008: Kulttuuriperintö, arvot ja identiteetti. Teoksessa: Päivi Venäläinen (toim.), Kulttuuriperintö ja oppiminen, 12–19. Suomen Museoliiton julkaisuja 58. (Luettu 1.11.2011. http://www.edu.fi/download/124309_Kulttuuriperinto_ja_oppiminen.pdf)

Länsimäki, M. 2007: Valistus on viritetty. (Luettu 1.11.2011. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2453>)

Maaranen, P. 2010: Moniarvoinen maisema. (Luettu 1.11.2011. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=120955&lan=sv>)

Museovirasto 2011: Kulttuuriperintökasvatus. (Luettu 17.5.2011. <http://www.nba.fi/fi/kulttuuriperintokasvatus>)

Open University 2009: Whose heritage? Stories of Britain's Changing Attitudes to Heritage. (Luettu 1.11.2011. <http://media.open2.net/savingbritainpast/heritagebook2.pdf>)

Skeates, R. 2000: Debating the Archaeological Heritage. Duckworth Debates in Archaeology. London.

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry. 2011a. Kulttuuriperintökasvatus. (Luettu 1.11.2011.

<http://kulttuuriperinto.blogspot.com/>)

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry. 2011b. Tervetuloa. Yhdistyksemme & liity jäseneksi. (Luettu 1.11.2011: <http://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/>;

<http://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/yhdistyksemme-liity-jaseneksi/>)

Tuovinen, T. 1999: Löytö toteuttaa etsijä tahtoa. Teoksessa: P. Maaranen ja T. Kirkinen (toim.), Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen, 33–41. Helsinki.